

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ УКРАЇНИ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

О.М. Шевченко,

Полтавський університет споживчої кооперації України

Аналіз економічної літератури і практики діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів засвідчує, що питання їх ролі на цьому досліджуються вченими різних країн. Але проблема до цього часу залишається дискусійною. Вона остаточно не вирішена не тільки в нашій країні, а і в країнах, де комерційні банки є учасниками ринку цінних паперів вже декілька століть.

Звернемо увагу лише на один аспект проблеми: зростає чи знижується діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів і які особливості цих процесів в різних країнах? Більшість дослідників обґрунтовують таку точку зору – комерційні банки діють перш за все на кредитному ринку, але поступово зростає їх роль на ринку цінних паперів. Причому зазначені процеси відбуваються в різних країнах неоднаково, хоча відмічаються і загальні закономірності взаємодії комерційних банків з національними і міжнародними ринками цінних паперів [7, с. 114-115].

До загальних закономірностей можна віднести:

- активне проникнення комерційних банків на ринок цінних паперів в прямій або опосередкованій формі, яке розпочалося в повоєнний період і продовжується до цього часу. При цьому в тих країнах, де комерційні банки мають право здійснювати всі види операцій з цінними паперами (Німеччина), вони активно виходять на ринок як емітенти, посередники, великі інвестори. В тих же країнах, де роль комерційних банків на ринку цінних паперів законодавчо обмежена (США, Канада, Японія), вони знаходять опосередковані шляхи участі у інвестиційній і посередницькій діяльності через трастові операції, кредитування інвестиційних компаній, співробітництво з брокерськими фірмами тощо;
- формування великих фінансово-банківських груп, центром яких є самі комерційні банки. Прикладом останніх років є об'єднання у 2001 році двох комерційних банківських груп Франції – BNP Paribas та Credit Agricole – на операціях з обслуговування руху цінних паперів [8, с. 13]. При цьому слід зазначити, що обидва банки залишаються конкурентами. Сенс створення компанії полягає в ефекті масштабу;
- інтернаціоналізація ринку цінних паперів, в умовах якої національні комерційні банки розширюють обсяги своїх операцій з іноземними акціями і облігаціями;
- активне функціонування на ринках багатьох країн поряд із комерційними банками інвестиційних банків, які спеціалізуються виключно на операціях з цінними паперами. Держави через різні методи регулювання, в залежності від особливостей національної економіки, орієнтують комерційні банки на виконання класичних банківських операцій, відокремлюючи від них інвестування капіталу в цінні папери. Тим самим вони страхують клієнтів

комерційних банків від ризику операцій з цінними паперами, які через свій спекулятивний характер загрожують стабільності роботи банків з грошовими заощадженнями.

Все це важливо для України, де ринок цінних паперів знаходиться в стадії формування. Аналіз законодавства свідчить, що в Україні створюється модель, в якій комерційні банки володіють великими пакетами акцій нефінансових підприємств, тобто враховується європейський досвід роботи банківських установ. Чинне законодавство України дозволяє комерційним банкам країни виконувати широке коло операцій з цінними паперами: емісію власних цінних паперів, організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнта, здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг), довірче управління цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами, депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів [1, с. 25]. Таким чином, на ринку цінних паперів України комерційні банки можуть виконувати практично всі функції емітента, інвестора, фінансового посередника, інфраструктурного учасника.

Вищезазначені положення Закону України “Про банки і банківську діяльність” забезпечують перевагу комерційним банкам України перед небанківськими фінансовими установами щодо здійснення операцій з цінними паперами. Окремі дослідники вбачають в цьому небезпеку захоплення банками всієї діяльності на українському ринку цінних паперів, що може призвести до монополізму у фінансовій сфері та накладення кредитних ризиків банків на інвестиційні ризики, зашкодити становленню ефективного ринку цінних паперів. Інші навпаки вважають, що чинне законодавство створює умови для використання великого потенціалу комерційних банків, які мають кваліфікований персонал, розвинені телекомунікаційні системи, досвід роботи на ринку цінних паперів тощо [2, с. 15].

Що стосується практики, то вона свідчить про зростання ролі комерційних банків на ринку цінних паперів України. Це підтверджується даними таблиці 1 [4, с. 14].

Таблиця 1

**Обсяг виконання комерційними банками угод
з цінними паперами**

	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.
Обсяг виконаних угод з цінними паперами, млрд. грн.	7,5	10,456	16,789	39,223	68,481
У перерахунку на середньозважений курс долара США, млрд. дол. США	4,03	4,27	4,06	7,21	12,74
Відношення до ВВП, %	8	10,2	12,8	23,21	33,9

Розрахунки показують, що у 2001 р. обсяги виконаних комерційними банками угод з цінними паперами зросли більше ніж у 9 разів порівняно з 1997 р.

В останні роки з'явилася тенденція зростання частки вкладень самих комерційних банків у цінні папери з 5,8 % чистих активів на початок 2000 р. до 8,2 % – на початок 2002 р. [5, с. 8]. Хоча, на думку фахівців, цього недостатньо ні для самих банків, ні для економіки взагалі.

В цілому ж, як свідчить аналіз, потенціал українських комерційних банків на ринку цінних паперів використовується не в повній мірі. Що стримує ці процеси?

Головною проблемою, на наш погляд, є нерозвиненість самого ринку цінних паперів, що стримує розвиток економіки та надходження інвестицій, не дозволяє диверсифікувати банківські ризики через відсутність ліквідних цінних паперів, обмежує можливість отримання комерційними банками прибутків від цих операцій. Розв'язання зазначеної проблеми ми вбачаємо в послідовній реалізації завдань подальшого розвитку ринку цінних паперів, накреслених в “Основних напрямках розвитку фондового ринку України на 2001-2005 роки”. Система заходів, передбачених в них, сприяла б залученню інвестиційних ресурсів для спрямування їх на відновлення та забезпечення зростання виробництва. Але реалізація вимог цього документа відбувається повільно, особливо в частині удосконалення інфраструктури ринку цінних паперів, проведення сприятливої державної політики щодо оподаткування операцій на фондовому ринку тощо.

Не менш гострою проблемою, що гальмує роботу комерційних банків на ринку цінних паперів, є повільне вдосконалення законодавства, що регулює діяльність фондового ринку. Вирішення цієї проблеми можливе при активній участі самих банків через Національний банк України, Асоціацію українських банків (АУБ) та інші банківські організації у законотворчій діяльності, співробітництво АУБ та Національного банку України у сфері нормативного забезпечення надійності та стабільності функціонування комерційних банків та ін. Цій меті, на наш погляд, сприятиме і реалізація “Основних напрямків вдосконалення законодавства щодо діяльності комерційних банків на фондовому ринку”, які розроблені і прийняті Асоціацією українських банків та асоціацією “Перша фондова торговельна система” (ПФТС) [6, с. 12]. Зазначений документ передбачає перелік конкретних спільних дій обох асоціацій, зокрема: створення сприятливих умов для випуску та ефективного обігу корпоративних облігацій підприємств та комерційних банків; поновлення обігу фінансових (банківських) векселів в Україні; оптимізація процедур оподаткування доходів фізичних осіб від операцій з цінними паперами; законодавче забезпечення активної участі банків у пенсійній реформі; лібералізація доступу банків до роботи з державними зобов'язаннями та іншими цінними паперами, номінованими в іноземній валюті.

Є і інші проблеми, які заважають ефективній роботі комерційних банків на ринку цінних паперів. Серед них:

- обрана Україною модель сертифікатної безкоштовної приватизації на першому її етапі;
- нестабільність політики держави на ринку цінних паперів;
- невизначеність моделі цього ринку на майбутнє;
- низький ступінь довіри населення до комерційних банків та ін.

Існує і низка проблем, пов'язаних з діяльністю самих комерційних банків:

1. Недостатній рівень їх капіталізації, яка по відношенню до ВВП складає близько 5 %, в той час як в інших країнах, де здійснюються трансформаційні перетворення, це показник становить 6 і більше відсотків.
2. Низький рівень рентабельності українських банків, приблизно 1 % у порівнянні з 3-4 % у світовій практиці [4, с. 15].
3. Недостатньо ефективний банківський менеджмент та ін.

Діяльність комерційних банків в цих умовах пов'язана з систематичними ризиками на ринку цінних паперів, які підсилюються ринковою нестабільністю та іншими чинниками.

Аналіз проблем і шляхів їх розв'язання, що склалися в процесі функціонування комерційних банків на ринку цінних паперів України, дозволяє, на наш погляд, зробити такі висновки:

1. Банківська діяльність на ринку цінних паперів зростатиме і розглядатиметься ними і далі як альтернативний варіант надійного вкладення коштів.
2. Підвищення ефективної діяльності банків на ринку цінних паперів пов'язане з економічним середовищем, в якому вони працюють і, перш за все, з умовами, при яких банки були б застраховані від невиправданого ризику.
3. Створення таких умов залежить як від власної політики банку, так і від дій органів влади – законодавчої та виконавчої, центральної та місцевої.

Список літератури

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. № 2121-III / Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. – № 7.
2. Білошапка В. Чи будемо використовувати могутній потенціал банків? // Цінні папери України. – 2001. – № 39.
3. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 320 с.
4. Майборода Т. Х з'їзд Асоціації українських банків // Цінні папери України. – 2002. – № 22.
5. Руденко Т. Проблеми корпоративного управління в діяльності комерційних банків // Цінні папери України. – 2002. – № 21.
6. Румянцев С. Угода про співпрацю між АУБ та ПФТС // Цінні папери України. – 2002. – № 21.
7. Рынок ценных бумаг и его финансовые институты: Учебное пособие / Под ред. В.С. Торкановского. – Спб.: АО “Комплект”, 1994. – 421 с.
8. Шапран Н., Шапран В. Операції комерційних банків із цінними паперами: виникнення нових центрів впливу у Європі // Цінні папери України. – 2001. – № 33.